

UOT 37

C.İ.Maçanova
ADPU Şamaxı filialı
cava_machanova@yahoo.com

LAYİHƏ NÖVLÜ TƏLİMLƏR VƏ ONLARA VERİLƏN BAŞLICA TƏLƏBLƏR

DOI: 10.30546/170899876.72.1.2024.026

Açar sözlər: *layihə, tələbə, təlim, plan, metod, problem*

Layihə metodu dünyada ən çox istifadə olunan öyrənmə üsullardan biridir, çünki nəzəri bilikləri rəşional birləşdirməyə və məktəblilərin birgə fəaliyyətində ətrafdakı reallığın konkret problemlərini həll etmək üçün praktikada tətbiq etməyə imkan verir. Layihə metodu problemin ətraflı işlənməsi yolu ilə didaktik məqsədə nail olmaq üsuludur. Bu öyrənmə üsulu şagirdlərin idrak bacarıqlarının inkişafına, öz biliklərini müstəqil şəkildə qurmaq bacarığına, informasiya məkanında naviqasiya qabiliyyətinə, tənqidi və yaradıcı təfəkkürün inkişafına əsaslanır. Layihə növlərinin geniş təsnifatı və layihə fəaliyyətinin təşkili üçün aydın şəkildə ifadə edilmiş tələblər müəllimlərə geniş çeşidli layihələrin təşkilində böyük potensial verir ki, bu da təkcə məktəblilərin fənnə marağını stimullaşdırmır, həm də təcrübədə əldə edilmiş bilikləri istənilən bilik sahəsində tətbiq etməyə kömək edir.

Məqalədə xarici dilin tədrisinin ilkin mərhələsində yaradıcı, rol oyunu və oriyentasiya layihələrindən istifadə etmək daha məqsədəuyğun hesab edildiyi qeyd olunur.

Дж.И.Мачанова

ТИПЫ ПРОЕКТНОГО ОБУЧЕНИЯ И ОСНОВНЫЕ ТРЕБОВАНИЯ К НИМ

Ключевые слова: *проект, студент, обучение, план, метод, проблема*

Метод проектов является одним из наиболее широко используемых методов обучения в мире, поскольку позволяет рационально сочетать теоретические знания и применять их на практике для решения конкретных проблем окружающей действительности в совместной деятельности школьников. Метод проектов – это метод достижения дидактической цели посредством детальной проработки проблемы. Этот метод обучения основан на развитии познавательных способностей учащихся, умении самостоятельно формировать собственные знания, умении ориентироваться в информационном пространстве, развитии критического и творческого мышления. Широкая классификация типов проектов и четко выраженные требования к организации проектной деятельности дают педагогам большие

возможности для организации самых разнообразных проектов, что не только стимулирует интерес школьников к предмету, но и помогает применить полученные знания на практике в любой области знаний.

В статье отмечается, что на начальном этапе обучения иностранному языку более целесообразным считается использование творческих, ролевых и ориентировочных проектов.

J.I. Machanova

THE MAIN REQUIREMENTS FOR PROJECTS AND TYPES OF PROJECT-BASED LEARNING

Keywords: *project, student, training, plan, method, problem*

The project based learning is one of the most widely used learning methods in the world, because it allows to rationally combine theoretical knowledge and apply it in practice to solve concrete problems of the surrounding reality in the joint activity of schoolchildren. The project method is a method of achieving the didactic goal through detailed processing of the problem. This learning method is based on the development of students' cognitive skills, the ability to build their own knowledge independently, the ability to navigate in the information space, and the development of critical and creative thinking. A wide classification of project types and clearly expressed requirements for the organization of project activities give teachers a great potential for organizing a wide variety of projects, which not only stimulates the interest of schoolchildren in the subject, but also helps to apply the knowledge gained in practice in any field of knowledge.

In the article mentioned that it is considered more appropriate to use creative, role-playing and orientation projects at the initial stage of foreign language teaching.

Layihə əsaslı öyrənmə təhsil proqramlarında ənənəvi tətbiqlərdən fərqli olan interaktiv təlim modellərindən biridir. Bununla belə, layihə əsaslı təlimin pədaqoji təcürbədə istifadəsi pədaqoji fəaliyyətin daha mürəkkəb səviyyəsidir, çünki təlim layihəsinə tələblər çox spesifikdir. Əgər ənənəvi fənn tədrisi yalnız müəllim, məktəbli (və ya bir qrup məktəbli) və tədris materialı kimi tədris prosesinin belə komponentlərinin olmasını tələb edirsə, layihə metodu bir neçə vəzifəni tələb edir: sosial əhəmiyyətli vəzifə və ya problemin olması; problemin həlli üçün aydın fəaliyyət planının olması, yəni, layihənin özünün dizaynı, məhsulun növünün və təqdimat formasının müəyyən edilməsi; məktəblilərin elmi-tədqiqat işlərinin olması; layihə üzrə işin nəticəsinin – məhsulun olması (layihə üzrə işin hər mərhələsinin özünəməxsus məhsulu olmalıdır); hazır məhsulun təqdimatı; portfolio.

İbtidai siniflərdə layihə əsaslı təlimin ən vacib tələbi plan hazırlamaqdır, yəni nəticələr, son tarixlər və məsuliyyəti göstərən xüsusi

tədbirlərin siyahısını ehtiva edən layihənin operativ inkişafıdır. Şagirdlərin yaşını nəzərə alaraq, nizam-intizamın daimi monitorinqi və təlim prosesinin dəqiq təşkili tələb olunur.

Layihənin strukturlaşdırılması həmişə layihə mövzusunun, onun növü və iştirakçıların sayının seçilməsindən başlamalıdır. Sonra müəllim nəzərdə tutulan mövzu çərçivəsində araşdırması vacib olan problemlərin mümkün variantları üzərində düşünməlidir. Problemlərin özləri müəllimin təklifi ilə məktəblilər tərəfindən irəli sürülür (aparıcı suallar, problemlərin müəyyənləşdirilməsinə kömək edən vəziyyətlər, eyni məqsədli video ardıcılığı və s.), sonrakı müzakirədə “beyin həmləsi” məqsəduygundur. Bundan əlavə, vacib məqam tapşırıqların qruplara bölünməsi, mümkün tədqiqat metodlarının müzakirəsi, məlumat axtarışı və yaradıcı həllərdir. Bundan sonra layihə iştirakçılarının fərdi və ya qrup tədqiqatları, yaradıcılıq tapşırıqları üzərində müstəqil işi başlayır. Yadda saxlamaq lazımdır ki, qruplarda əldə edilən məlumatların daimi müzakirəsi tələb olunur (sınıfdə və ya elmi cəmiyyətdə sınıfdə, kitabxanada, media kitabxanasında qrup işində və s.). Həmçinin layihələrin həyata keçirilməsində mühüm və zəruri mərhələ onların təqdimat prosesidir. Layihə üzərində iş kollektiv müzakirə, kənar qiymətləndirmənin nəticələrinin elan edilməsi, nəticələrin formalaşdırılması ilə başa çatır [7, s.14].

Layihələrin təsnifatı çox müxtəlifdir. Layihə iştirakçılarının sayına görə şəxsi (iki partnyor, o cümlədən müxtəlif məktəblərdə, regionlarda, ölkələrdə yaşayan ibtidai sinif şagirdləri arasında), qoşalaşmış (iştirakçı cütləri arasında), qrup (iştirakçılar qrupları arasında) olur. Məktəbli qrupları psixoloji uyğunluq nəzərə alınmaqla formalaşdırılır, hər qrupda fəal, orta və zəif şagirdlər olur. Qrup bir tapşırığı seçir, lakin tamamlandıqdan sonra rolların bölüşdürülməsi baş verir. Hər bir məktəbli layihədə müstəqil bir iş parçası alır.

Layihənin icrası zamanı məktəblilər belə bir nəticəyə gəlirlər ki, bütün layihənin uğuru hər birinin uğurundan asılıdır, ona görə də hər bir iştirakçı yeni məlumatların axtarışında, fəal iştirak edir. Layihə üzərində işləyərkən məktəblilər “komanda”da işləməyi, öz iş sahəsinin icrasına cavabdeh olmağı, işlərinin nəticələrini və yoldaşlarının əməyini qiymətləndirməyi öyrənirlər. Və bu, biliyin aktiv şəkildə mənimsənilməsi üçün böyük bir stimuldur [9].

Digər meyarlara görə təsnif edilən müxtəlif növ layihələr də var. Mövzu sahəsi baxımından:

- monolayihələr (bir bilik sahəsi daxilində);
- fənlərarası layihələr.

Layihənin əlaqələndirilməsinin xarakterinə görə:

- birbaşa (sərt, çevik);

- gizli (layihə iştirakçısını təqlid edən gizli).

Əlaqələrin təbiətinə görə:

- daxili (regional) (bir məktəb, sinif, şəhər, rayon, ölkənin iştirakçıları arasında);

- beynəlxalq (layihə iştirakçıları müxtəlif ölkələrin nümayəndələridir).

İcra müddətinə görə:

- qısamüddətli (kiçik problemi və ya daha böyük problemin bir hissəsini həll etmək üçün);

- orta müddət (bir həftədən bir aya qədər);

- uzunmüddətli (bir aydan bir neçə aya qədər).

Bundan əlavə, layihədə üstünlük təşkil edən fəaliyyət növlərinə görə tədqiqat, yaradıcı, rollu (oyun), tətbiqi (təcrübə yönümlü) və tanışlıq, oriyentasiya (informasiya) layihələri fərqləndirilir.

Tədqiqat layihələri hərtərəfli düşünülmüş strukturu, müəyyən edilmiş məqsədləri, tədqiqat predmetinin bütün iştirakçılar üçün aktuallığını, sosial əhəmiyyətini, müvafiq metodları, o cümlədən eksperimental işləri, nəticələrin işlənməsi üsullarını tələb edir. Bu layihələr tədqiqatın məntiqinə tamamilə tabedir və həqiqi elmi tədqiqata yaxın və ya tamamilə uyğun gələn struktura malikdir. Bu tip layihələr mövzunun öyrənilməsi üçün götürülmüş aktuallığın arqumentasiyasını, tədqiqat probleminin, onun predmetinin və obyektinin tərtib edilməsini, tədqiqat tapşırığının təyin edilməsini, qəbul edilmiş məntiqi ardıcılığını, tədqiqat metodlarının müəyyənləşdirilməsini, məlumat mənbələri, tədqiqat metodologiyasının seçimi, fərziyyələrin formalaşdırılması, müəyyən edilmiş problemin həlli yollarının işlənməsi, o cümlədən eksperimental, əldə edilmiş nəticələrin müzakirəsini təmin edir.

Yaradıcı layihələr nəticələrin müvafiq dizaynını tələb edir. Bu cür layihələr, bir qayda olaraq, iştirakçıların birgə fəaliyyətinin təfərrüatlı strukturuna malik deyil, bu janr qrup tərəfindən qəbul edilmiş birgə fəaliyyət məntiqinə görə yalnız yekun nəticənin janrına tabe olmaqla təsvir edilir və layihə iştirakçılarının marağı və estetik zövqləri əsasında daha da inkişaf etdirilir. İştirakçıların təqdimat formasını (birgə qəzet, esse, videofilm, idman oyunu, bayram, ekspedisiya və s.) hazırlamağını nümunə göstərmək olar. Bununla belə, layihənin nəticələrinin təqdimatı yaxşı düşünülmüş struktur tələb edir.

Rollu oyun layihələrində struktur yalnız təsvir edilir və iş tamamlanana qədər açıq qalır. İştirakçılar layihənin xarakteri və məzmunu ilə müəyyən edilmiş müəyyən rolları öz öhdələrinə götürürlər. Bunlar sosial və ya işgüzar münasibətləri təqlid edən ədəbi personajlar və ya qondarma personajlar ola bilər, iştirakçıların uydurduğu situasiyalarla çətinləşir. Bu layihələrin nəticələri ya onların həyata keçirilməsinin əvvəlində təsvir edilir,

ya da yalnız sonunda görünür. Burada yaradıcılıq dərəcəsi çox yüksəkdir, lakin rol oynamaq hələ də üstünlük təşkil edən fəaliyyətdir.

Tanışlıq-indikativ (informasiya) layihələri ilkin olaraq hansısa obyekt, hadisə haqqında məlumat toplamaq məqsədi daşıyır; layihə iştirakçılarını bu məlumatlarla tanış etmək, onun təhlili və geniş auditoriya üçün nəzərdə tutulmuş faktların ümumiləşdirilməsi nəzərdə tutulur. Bu cür layihələr də elmi-tədqiqat layihələri kimi yaxşı düşünülmüş struktur, işin gedişində sisteməlik korreksiya imkanları tələb edir. Onlar tez-tez tədqiqat layihələrinə inteqrasiya olunur və onların ayrılmaz hissəsinə çevrilirlər.

Təcrübə yönümlü (tətbiqi) layihələrin fərqli xüsusiyyəti onun iştirakçılarının əvvəldən aydın şəkildə göstərilən fəaliyyətinin nəticəsidir. Bu nəticə mütləq iştirakçıların özlərinin sosial maraqlarına yönəldilmişdir. Belə bir layihə diqqətlə düşünülmüş bir quruluş, hətta hər birinin funksiyalarının tərfi ilə iştirakçıların bütün fəaliyyətləri üçün bir ssenari, aydın nəticələr tələb edir, yəni layihə fəaliyyətinin nəticələrinin qeydiyyatı və son təqdimatın dizaynında hər kəsin iştirakı nəzərdə tutulur. Burada koordinasiya işinin yaxşı təşkili mərhələli müzakirələr, birgə fərdi səylərə düzəlişlər, təşkilatlanma, əldə edilmiş nəticələrin və onların praktikada həyata keçirilməsinin mümkün yollarının təqdimatı, eləcə də layihənin sistemli qiymətləndirilməsi baxımından xüsusi əhəmiyyət kəsb edir.

60-80-ci illərdə D.B.Elkonin və V.V.Davıdovun rəhbərliyi altında aparılan inkişafetdirici təlim üzrə fundamental tədqiqatlar göstərdi ki, şagirdlərin nəzəri biliklərə yiyələnməsi üçün təlim vəzifələrinin sistemli şəkildə həlli prosesində onlarda nəzəri şüur və təfəkkür inkişaf edir. İbtidai məktəb yaşında təlim fəaliyyəti uşaqların həyata keçirdiyi digər fəaliyyətlər arasında aparıcı və əsas fəaliyyətdir. Uşağın davranışı özbaşınalıq, məqsədyönlülük, mənalılıq, müəyyən qaydalara və normalara riayət etmək qabiliyyətinin xüsusiyyətlərini qazanır. Bu yaşda özbaşınalığın inkişafı üçün əsas şey yalnız bir yetkin tərəfindən qoyulmuş məqsədləri rəhbər tutmaq deyil, həm də bu cür məqsədləri onlara uyğun olaraq özünüzün təyin etmək bacarığıdır.

İbtidai məktəb yaşında yeni uşaq cəmiyyəti formalaşır. Sınıfdə uşaqların münasibəti öz-özünə yaranmır; onların öz dəyişmə və inkişaf məntiqi var. İbtidai məktəb təhsilinin sonunda uşaqlar yoldaşları arasında müəyyən yer tutmaq arzusuna malikdirlər. İndi yalnız böyüklərin fikri deyil, həm də sinif yoldaşlarının münasibəti uşağın başqaları arasında mövqeyini müəyyənləşdirir. Həmyaşıdların rəyi və qiymətləndirmələri tədricən şagirdin davranışının əsas motivinə çevrilir.

Xarici dilin tədrisində təhsilin müxtəlif səviyyələrində dominant fəaliyyətlər üzrə müxtəlif növ layihələrdən istifadə etmək olar. Hər bir layihə növü fərqli xarici dil biliyi tələb etdiyi üçün layihə fəaliyyətlərini təşkil

edərkən məktəblilərin yaşını nəzərə almaq lazımdır ki, o, dərsin standart formasına deyil, əksinə nitq bacarıqlarının və xarici dil ünsiyyət bacarıqlarının formalaşmasına, inkişafına və təkmilləşdirilməsinə yönəlsin. Xarici dilin tədrisinin ilkin mərhələsində yaradıcı, rol oyunu və oriyentasiya layihələrindən istifadə etmək daha məqsədəuyğun hesab edilir. Təhsilin orta pilləsində axtarış, yaradıcılıq və istiqamətləndirmə layihələrinə diqqət yetirmək, artıq yuxarı pillələrdə isə tədqiqat və təcrübə yönümlü layihələri fəal şəkildə tətbiq etmək şagirdlərin metokoqnitiv bacaraqlarını inkişaf etdirəcək.

Nəticə

Beləliklə, layihələrin əsas tələblərini və növlərini, eləcə də layihə fəaliyyətinin səmərəliliyi şərtlərini təhlil etdikdən sonra belə nəticəyə gəlmək olar ki, bu təlim texnologiyasının məruz qaldığı bütün tənqidlərə baxmayaraq, hazırda geniş şəkildə dünyanın bir çox ölkələrində istifadə olunur. Bunun əsas səbəbi müxtəlif sahələrdən olan məktəblilərin biliklərini bir problemin həlli ətrafında üzvi şəkildə birləşdirə bilməsidir ki, bu da yeni ideyalar inkişaf etdirərkən əldə edilmiş bilikləri praktikada tətbiq etməyə imkan verir.

Əsrin əvvəllərində yaranan layihə metodu, ənənəvi təhsildən fərqli olaraq, əldə edilmiş nəzəri bilikləri yadda saxlamağa və çoxaltmağa yönəlmiş, şagirdin aktiv müstəqil düşüncəsini inkişaf etdirmək yollarını tapmaq üçün hazırlanmışdır. Müəyyən təkamül keçmiş və bir sıra dəyişikliklərə məruz qalmış bu təlim texnologiyası hazırda müxtəlif sahələrdə müəllimlər tərəfindən fəal şəkildə istifadə olunur. Layihə növlərinin geniş təsnifatı və layihə fəaliyyətinin təşkili üçün aydın şəkildə ifadə edilmiş tələblər müəllimlərə geniş çeşidli layihələrin təşkilində böyük potensial verir ki, bu da təkcə məktəblilərin fənnə marağını stimullaşdırmır, həm də təcrübədə əldə edilmiş bilikləri istənilən bilik sahəsində tətbiq etməyə kömək edir.

ƏDƏBİYYAT

1. Ağayev M., Nəzərov M.. Müasir təlim texnologiyaları: Dərs vəsaiti. Bakı: ADPU, 2012 103 s.
2. Əhmədov B., Rzayev A. Pedaqogikadan mühazirə konspektləri. Bakı, 1983
3. Mehrabov A., Cavadov İ. Ümumtəhsil məktəblərində monitoring və qiymətləndirmə. Bakı, 2007, 251 s.
4. Ермолаев С.А. Проектная деятельность школьников социально-экологической направленности: учебно-методическое пособие / С.А.Ермолаев. Арзамас: АГПИ им. А.П.Гайдара, 2006, 86 с.
5. Засоркина Н.В. Метод проектов в начальной школе: система реализации / авт.-сост. Н.В.Засоркина [и др.]. Волгоград: Учитель,

2013, 135 с.

6. *Землянская Е.Н.* Учебные проекты в развивающем образовании: методическое пособие. М: МПГУ, 2017, 175 с.
7. *Загвязинский В.И.* Исследовательская деятельность педагога: учебное пособие для студентов высших учебных заведений. Москва: Академия, 2010, 173 с.
8. *Иванова Н.В.* Возможности и специфика применения проектного метода в начальной школе // Начальная школа, 2004, №2, с.21- 25
9. *Евпалова Е.В.* Проектная деятельность в условиях обновления образовательных стандартов [Электронный ресурс]. (дата обращения: 15.12.2016). URL: www.Evplova.ru/upload/project.ppt

Redaksiyaya daxil olub 25.01.2024